

Щомісячний науково-практичний
юридичний журнал
видається з 1 січня 1996 р.

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ГОСПОДАРСТВО і ПРАВО

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПРИВАТНОГО ПРАВА І ПІДПРИЄМНИЦТВА
ІМ. АКАДЕМІКА Ф. Г. БУРЧАКА НАПРН УКРАЇНИ

Шеф-редактор
МАКАРОВА
Алла Іванівна

Редакційна
колегія:

ХАВРОНИК
Микола
Іванович
головний
науковий
редактор

МЕЛЬНИК
Микола
Іванович
заст. головного
наукового
редактора

БЕЛЯНЕВИЧ О.
БОБРИК В.
ГАЛЯНТИЧ М.
ДЕМЧЕНКО С.
ЗУБ І.
КРУПЧАН О.
КУБКО Е.
КУЗНЕЦОВА Н.
ЛУК'ЯНЕЦЬ Д.
ЛУЦЬ В.
МАЙДАНИК Р.
МАМУТОВ В.
НАВРОЦЬКИЙ В.
СТЕЦЕНКО С.
ТОРГАШИН О.
ШАКУН В.
ШЕВЧЕНКО Я.

ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

- Олена Москаленко**
Перспективи кодифікації
соціального законодавства України 3
- Яна Одовічена**
Поняття «сприяння» та «забезпечення» трудової
зайнятості як правові категорії 8

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

- Стефанія Осадчук, Микола Осадчук**
Історико-правові аспекти ліцензування господарської
діяльності в Україні та зарубіжних державах 11

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

- Наталія Федорченко**
Договірні зобов'язання з надання послуг як тип
цивільно-правових зобов'язань 16
- Ольга Шевченко**
Право на свободу вибору в освіті як особисте немайнове право
фізичної особи (євроінтеграційний контекст) 21
- Любов Леценко**
Право на одержання грошових виплат
у складі спадщини 25
- Галина Гриценко**
Окремі питання виконання солідарних зобов'язань
з активною та пасивною множинністю осіб 28
- Тетяна Стазілова**
Трастові правовідносини в інтересах бенефіціарів
та їх ідентифікація за міжнародним приватним правом України 32

ФІНАНСОВЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

- Сергій Очкуренко, Ірина Грабар**
Причини застою та шляхи нормативного стимулювання
ринку кредитування сільськогосподарських
товаровиробників 37
- Олег Баклан**
Про з'ясування сутності поняття «підприємство»:
роздуми дослідника-адміністративіста 41
- Андрій Правдюк**
Визначення та застосування земельно-правової
відповідальності як спеціального виду юридичної
відповідальності 45

УДК 347.41

Галина Гриценко,*асистентка кафедри приватного права
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ СОЛІДАРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ З АКТИВНОЮ ТА ПАСИВНОЮ МНОЖИННІСТЮ ОСІБ

У статті аналізуються питання обсягу виконання, який може вимагати кредитор від кожного з солідарних боржників, звернення вимог кредитора лише до частини солідарних боржників, повторного звернення до солідарного боржника, який уже частково виконав зобов'язання, характеру вимоги кредитора за ч. 1 ст. 542 Цивільного кодексу України та наслідків виконання зобов'язання боржником іншому кредитору, незважаючи на пред'явлену до нього вимогу.

Ключові слова: солідарне зобов'язання, активна та пасивна множинність осіб у зобов'язанні, виконання солідарного зобов'язання.

Солідарні зобов'язання є звичним явищем для практики. Незважаючи на економічну простоту, важко пояснити їх сутність із точки зору права. Перш за все це стосується питань порядку виконання солідарних зобов'язань із пасивною та менш поширеною активною множинністю осіб у зобов'язанні. Хоча в літературі окремі питання розглядалися у працях В. Белова, В. Лапача, С. Сарбаша, І. Тімуш [1–4], їх комплексне дослідження не здійснювалося. Це й є **метою цієї статті**.

Предмет солідарного зобов'язання – спільний, тому постає питання щодо того, які права у кожного кредитора (боржника) щодо нього. За ідеєю представництва кожному солідарному кредитору належить частка у праві на предмет зобов'язання. Як зазначав М. Плянйоль, не можна вважати кожного кредитора господарем усього права вимоги, який має право розпоряджатися ним у цілому. Насправді вимога належить йому лише в частині, а якщо йому дозволяється надлишок, то лише тому, що він отримав на це повноваження від інших кредиторів. Є. Годеме також вважає, що активна солідарність на практиці зводиться до взаємного доручення здійснити право вимоги у спільному інтересі. У зв'язку з цим дії співучасника можуть зумовити лише позитивні наслідки для інших співучасників. Оскільки у протилежних сторін зобов'язання різні інтереси, одні й ті самі дії співкредитора та співборжника матимуть різні наслідки для інших співучасників. Таким чином, із ідеї представництва виводять дві про-

тилежні презумпції для активної та пасивної множинності осіб у зобов'язанні. В активній множинності осіб кожен кредитор може вчиняти за інших кредиторів дії, необхідні для забезпечення та збереження сили всього зобов'язання (М. Плянйоль). А в пасивній множинності осіб боржник представляє інших співборжників у всіх діях, спрямованих на припинення чи зменшення зобов'язання. При цьому так звані вторинні наслідки солідарності є різними для активної та пасивної множинності осіб. Це стосується відшкодування збитків, завданих з вини одного із співборжників (співкредиторів), наслідків прострочення з вини одного із них, переривання та зупинення перебігу строків позовної давності з підстав, що стосуються лише одного із них, наслідків постановлення судового рішення щодо одного із них, відстрочки у сплаченні боргу.

На думку німецьких учених, ідея представництва суперечить природі солідарного зобов'язання, бо жоден солідарний боржник не гарантує того, що його товариші будуть надійними. Навпаки, кожен із них відповідає тільки за надання того самого предмета і цим вступає в спільний інтерес надання за зобов'язанням (Ф. Бернгейт, Й. Колер). Тому вони запропонували свій підхід – ідею товариства, за якою кожному кредитору належить окреме самостійне право на предмет зобов'язання, а боржник виконує свій, а не чужий обов'язок. При отриманні одним кредитором всього предмета зобов'язання права інших кредиторів приймаються, щоб не було

безпідставного збагачення. Іншими словами, за Німецьким цивільним уложенням протилежна сторона взагалі (навіть у вторинних наслідках солідарності) не повинна залежати від відносин всередині множинності осіб. Відповідно в *ідеї товариства* практично *не протиставляються* принципи, за якими регулюється *активна та пасивна множинність осіб*.

На нашу думку, більш обґрунтованим є підхід німецьких учених, оскільки таким чином досягається мета (ціль) існування інституту множинності осіб у зобов'язанні. З цього основного положення можна зробити багато практичних висновків. Перш за все кожен із солідарних боржників має окремий обов'язок щодо предмета зобов'язання, тому *не може бути й мови про покладення виконання*. Відповідно, якщо солідарний боржник пропонує кредитору весь предмет зобов'язання, кредитор не повинен перевіряти повноваження боржника з боку інших боржників. Такий висновок слід зробити й щодо активної множинності осіб – переадресування виконання теж немає. Тому солідарний боржник не може вимагати від кредитора підтвердження повноважень із боку інших кредиторів на отримання предмета зобов'язання. Крім того, солідарний кредитор, якому боржник пропонує виконати зобов'язання, повинен прийняти таке виконання. Він не може посилатися на відсутність повноважень із боку інших кредиторів.

Ми вважаємо, що *виконання одним боржником без відома інших боржників* відбувається за тим самим принципом: кредитор зобов'язаний прийняти виконання, не перевіряючи повноважень із боку інших боржників, бо кожен боржник має обов'язок щодо всього боргу, а не якоїсь його частини. Після цього боржник, як правило, звертається з регресною вимогою до співборжників, тому вони дізнаються, що борг погашено. Проте навряд чи можна вести мову про те, що боржник зобов'язаний повідомити інших боржників про виконання всього зобов'язання. Це підтверджується тим, що на кредитора покладається обов'язок утримуватися від вимог до інших солідарних боржників і відмовляти у прийнятті виконання, якщо хтось із них, не знаючи про виконання зобов'язання іншим боржником, пропонує його кредитору ще раз. Крім того, наслідки неповідомлення інших боржників про виконання зобов'язання покладаються на того боржника, який ще раз передає предмет зобов'язання. Він наділений тільки позовом до кредитора із безпідставного збагачення і при цьому залишається зобов'язаним розрахуватися з тим боржником, який першим виконав солідарне зобов'язання. Деяко інше правило щодо повідомлення інших співучасників застосовується до активної мно-

жинності осіб: отримавши виконання від боржника, солідарний кредитор повинен передати належне кожному із решти солідарних кредиторів (ч. 4 ст. 542 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України). Звідси робимо висновок, що обов'язок повідомлення покладається не на боржника, а на кредитора, який отримав виконання. Якщо він не зробить цього, боржник захищений правом заперечення на підставі ч. 3 ст. 542 ЦК України.

Що стосується *обсягу, який може вимагати кредитор від кожного з солідарних боржників*, то, як зазначає Дніпропетровський апеляційний господарський суд у постанові від 16.04.2008 р. у справі № 28/3-08, «суть солідарного зобов'язання полягає не в тому, що відповідні обов'язки на стороні боржника не діляться взагалі. Вони діляться. Але перед іншою стороною зобов'язання солідарні боржники є єдиною стороною», тобто «солідарність не обов'язково передбачає неподільність» [1, с. 67], і тому кредитор може вимагати виконання обов'язку в повному обсязі або частково як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо (ч. 1 ст. 543 ЦК України). Таким чином, розмір вимоги, яку заявляє кредитор до кожного з солідарних боржників, визначається ним на власний розсуд. Тому солідарні боржники не можуть заявляти кредитору заперечення, посилаючись на те, що він вимагає виконання в частці, що перевищує частку кожного з боржників у їх внутрішніх відносинах. Так само вони не можуть заперечувати проти вимог кредитора, якщо він вимагає виконання не в повному обсязі предмета зобов'язання. Підставами для таких заперечень можуть бути лише властивості предмета зобов'язання – його неподільність.

Разом із цим слід зазначити, що за певних умов вимога кредитора про сплату лише частини боргу може тягти за собою припинення солідарності. Так, відповідно до ст. 1211 Кодексу Наполеону та ст. 1533 ЦК Провінції Квебек кредитор, який отримує окремо частину боргу, що відповідає частці одного з боржників, не зробивши в розписці застереження про збереження солідарності або взагалі про збереження своїх прав, відмовляється від солідарності лише стосовно цього боржника, тобто це специфічна підстава припинення солідарності, а не солідарного зобов'язання. Крім того, наведений приклад демонструє зворотній вплив зовнішніх відносин множинності осіб на внутрішні відносини, адже відносини між співборжниками тут залежать від волі протилежної сторони – кредитора.

Зважаючи на формулювання ст. 543 ЦК України («як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо»), постає питан-

ня: чи може кредитор звернути вимогу тільки до кількох із боржників (а не до всіх)? На думку В. Лапача, ні. Вважаємо за необхідне викласти його позицію повністю, щоб точніше прокоментувати її: закон взагалі не передбачає можливості адресувати вимогу кільком, а не всім боржникам спільно. Буквальне прочитання закону¹ створює дуже важливу з практичної точки зору альтернативу: або вимога пред'являється до всіх боржників спільно, або до будь-якого з них окремо. Наслідки вибору способу вимоги боргу абсолютно нерівноцінні. Вимога боргу від усіх боржників спільно унеможлиблює наступну вимогу до будь-якого з боржників. Якщо ж вимога спочатку була пред'явлена до одного з боржників та у повному розмірі, а не в частині боргу, то в силу прямої вказівки п. 2 ст. 323 ЦК РФ² кредитор, не отримавши повного виконання від одного з солідарних боржників, може вимагати недоотримане від решти солідарних боржників. Таким чином, солідарність боржників зберігається за умови, що перша вимога до окремого боржника була адресована у повній сумі боргу; недоотримане можна вимагати тільки від решти солідарних боржників, тобто перший боржник, якому була пред'явлена вимога, виключається із солідаритету [2, с. 18].

Щось на зразок викладеного є й у більш ранньому коментарі М. Брагінського: ст. 323 ЦК РФ надає кредитору виключне право на вибір між двома варіантами: заявити вимогу одночасно до всіх боржників або до будь-кого з них (до того ж як у повній сумі, так і в будь-якому іншому розмірі, визначеному самим кредитором). Відповідне право належить йому й у випадку, коли спочатку він заявив вимогу одному співборжнику, але вона не була задоволена в повному розмірі.

На нашу думку, автори зробили такі висновки, коментуючи закон дуже буквально, бо мета встановлення солідарності за всіх часів її існування не змінилася – гарантія та зручність здійснення прав як кредиторів, так і боржників. Твердження, що вимога може пред'являтися до чітко визначеного кола осіб, відразу в повному розмірі та ще й під страхом втрати права вимоги до інших боржників, навряд чи відповідає меті гарантії та зручності. Врешті-решт є положення закону, згідно з яким солідарні боржники залишаються зобов'язаними доти, доки їх обов'язок не буде виконаний у повному обсязі (ч. 2 ст. 543 ЦК України). І його слід розуміти так, що кожен із боржників не може вибути із зобов'язання до повного його виконання. У зв'яз-

ку з цим заслуговує на увагу пропозиція С. Сарбаша закріпити це положення в законі [3, с. 278], а саме викласти ч. 1 ст. 543 ЦК України у такій редакції: «У разі солідарного обов'язку боржників (солідарних боржників) кредитор має право вимагати виконання обов'язку частково або в повному обсязі як від усіх або частини боржників разом, так і від будь-якого з них окремо, самотійно визначати послідовність звернень до боржників та її період».

Ще одне практичне питання, пов'язане із обсягом вимог, які кредитор може пред'явити до боржників: чи може він повторно звернутися до того боржника, від якого він уже отримав частину предмета зобов'язання. В. Лапач вважає, що ні: закон не передбачає можливості пред'являти вимогу послідовно до одних і тих самих боржників [2, с. 16]. Очевидно він дійшов такого висновку з тієї ж причини – відсутність прямої вказівки в законі. Проте і в радянській літературі (В. Маслов, А. Пушкін), і в сучасних дослідженнях (Ю. Журавльова, А. Павлов, С. Сарбаш) учені дають однозначну відповідь – звертатися до того ж солідарного боржника можна. В іноземному законодавстві іноді робиться пряма вказівка на таку можливість (див. ст. 1683 ЦК Латвії). У практиці українських господарських судів теж не виникає проблем щодо зазначеного питання. Так, Рівненський апеляційний господарський суд у своїй постанові від 11.11.2011 р. у справі № 5004/1400/11 зазначає, що сутність солідарного обов'язку полягає в тому, що жодний солідарний боржник, навіть той, який частково виконав зобов'язання, не вибуває із зобов'язального правовідношення до моменту повного погашення вимог кредитора. Втім, щоб у подальшому не виникало подібних питань, слід врегулювати це окремо в законі (С. Сарбаш). А саме викласти перше речення ч. 2 ст. 543 ЦК України у такій редакції: «Кредитор, який одержав виконання обов'язку не в повному обсязі від одного із солідарних боржників, має право звернутися до нього повторно з вимогою про виконання решти обов'язку та/або вимагати недоодержане від усіх або частини інших солідарних боржників».

Важливою особливістю виконання солідарних зобов'язань з активною множинністю осіб є те, що боржник має право запропонувати виконання одному із співкредиторів за своїм вибором (ч. 1 ст. 542 ЦК України). Така можливість припиняється як тільки один із кредиторів пред'явив до нього вимогу. Проте в законі не визначено, який характер такої вимоги та які наслідки виконання зобов'язання боржником іншим кредитором, незважаючи на пред'явлену до нього вимогу. І Трепінин вважав, що боржник може обирати солідарного кредитора для виконання зобо-

¹Пункт 1 ст. 323 ЦК РФ (текст, аналогічний ч. 3 ст. 543 ЦК України).

²Текст аналогічний ч. 2 ст. 543 ЦК України.

в'язання до пред'явлення йому позову. Тобто він схилився до положень, що пропонувалися авторами п. 1721 Проекту Цивільного уложення Російської Імперії та закріплені в ст. 1198 Кодексу Наполеону, ст. 1543 ЦК Провінції Квебек, ст. 481 ЦК Республіки Туркменістан. Німецькі вчені Ф. Бернефг, Й. Колер, аналізуючи положення § 428 Німецького цивільного уложення, дійшли висновку, що кредитора можна обрати і після отримання позову. І. Новицький вважав, що боржник має право обирати кредитора лише у разі, якщо суд відмовить першому кредитору у задоволенні позову. Сучасні російські вчені, коментуючи ідентичні положення ЦК РФ, вважають, що, якщо позовом охоплена лише частина боргу, всі інші кредитори (у тому числі і той, який пред'явив позов) визнаються солідарними кредиторами в частині боргу, що залишилася (А. Павлов). На нашу думку, більш правильним є підхід української вченої І. Тімуш: слово «вимога» у ч. 1 ст. 542 ЦК України має тлумачитися розширювально й охоплювати не тільки позовні вимоги, а й звичайні вимоги кредиторів [4, с. 716]. Проте, якщо боржник виконає зобов'язання іншим кредиторам, незважаючи на пред'явлену до нього вимогу, зобов'язання все ж слід вважа-

ти припиненим, якщо виконання прийняте іншими кредиторами (концепція співпадіння), але до боржника може бути пред'явлена вимога про відшкодування збитків (С. Сарбаш).

Висловлені пропозиції щодо вдосконалення чинного цивільного законодавства дозволять спростити застосування положень про виконання солідарних зобов'язань на практиці. Разом із тим виконання зобов'язання є лише однією з підстав його припинення, тому потребують подальшого вивчення інших підстав припинення солідарних зобов'язань.

Список використаних джерел

1. Белов В. А. Солидарность обязательств (общее учение и отдельные осложняющие моменты – альтернативность, обеспечение, перемена лиц, прекращение) // Практика применения общих положений об обязательствах. – М., 2011. – С. 52–89.
2. Ланач В. А. Солидарная ответственность наследников по долгам наследодателя: вопросы материального права и процесса // Закон. – 2007. – № 9. – С. 114–120.
3. Сарбаш С. В. Исполнение договорного обязательства. – М., 2005. – 636 с.
4. Аномалії в цивільному праві України. – К., 2007. – 912 с.

Стаття надійшла до редакції 08.06.2014 р.

In this article the author examines and concludes on the following questions: the extent that a lender may require from each solidary debtors, creditor's demand only to a part of solidary debtors, repeated demand to the solidary debtor who has already partially performed the obligation, the nature of the creditor's claim under p. 1 of Art. 542 CC of Ukraine and the consequences of the performance of the obligation to another lender, despite the demand submitted to the debtor.

В статтє аналізуються вопросы объема, который может требовать кредитор от каждого из солидарных должников, обращения требований кредитора лишь к части солидарных должников, повторного обращения к солидарному должнику, который уже частично выполнил обязательство, характера требования кредитора согласно ч. 1 ст. 542 Гражданского кодекса Украины и последствия исполнения должником обязательства другому кредитору, несмотря на предъявленное к нему требование.

